

Funkcionalios vietos bendruomenė kaip pilietinės visuomenės pagrindas

Saulius Nefas

Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius

Straipsnyje aptariamos pilietinės visuomenės ir bendruomenės samprata Vakarų ir Lietuvos mokslinėje literatūroje, pateikiamas vietos bendruomenės apibrėžimas ir jo sąlytis su bendruomenišku bei pilietine visuomene. Bandoma pagrįsti mintį, kad tik funkcionalių vietos bendruomenių egzistavimas yra sąlyga brandžiai pilietinei visuomenei egzistuoti. Kalbėjimas apie pilietinę visuomenę būdingas ne tik postsovietinėms šalims (čia jos suvokimas buvo politizuotas, todėl iškreiptas, ir dabar jį reikia suformuoti iš naujo), bet ir Vakarų Europai, ir Šiaurės Amerikai, kur pilietinės visuomenės idėja taip pat „atradinėjama iš naujo“ (Seligman, 2004).

Pagrindinės sąvokos: pilietinė visuomenė, bendruomeniškumas, vietos bendruomenė, funkcionalumas.

Keywords: civic society, sociality, local community, functionality.

Įvadas

Pastaruoju metu Lietuvos moksliniame ir viešajame gyvenime vis dažniau vartojamos sąvokos *pilietinė visuomenė* ir *pilietiškas, bendruomenė* ir *bendruomeniškumas*. Todėl aktualu paaiškinti, kiek šie terminai gali būti vartojami kartu, papildydami ir paaiškindami vienas kitą.

Kad geriau atskleistume praktinius problemos aspektus, atlikome kokybinį tyrimą. Jį atlikti paskatino pats tyrimo dalykas – vietos bendruomenė, kurią apibrėžti kiekybiniais rodikliais gana sunku. Vietos bendruomenę telkiančių veiksmų samprata Lietuvos visuomenėje nagrinėjama remiantis 2005m. birželio 1–10 d. straipsnio autoriaus vykdyto kokybinio visuomenės nuostatų tyrimo duomenimis. Tyrimas „Vietos bendruomenė – 2005“ buvo atliekamas keturiuose Lietuvos vietovėse: Kazlų Rūdoje, Kelmėje, Svėdasuose (Anykščių raj.) ir Domeikavoje (Kauno raj.). Kazlų Rūda pasirinkta kaip Pietų Lietuvos gyventojų nuomonę reprezentuojanti gyvenvietė, kuri yra naujai įkurtos savivaldybės centras; Kelmė – Vakarų Lietuvos gyvenvietė, esanti rajoninės savivaldybės dalis, be to, ji yra tipiška laikomos rajoninės savivaldybės centras. Svėdasai pasirinkti kaip Vidurio Lietuvos gyventojų nuomonei atstovaujanti gyvenvietė, o Domeikava – priemiesčio gyvenvietė, reprezentuojanti aplink didelius miestus gyvenančių žmonių bendruo-

meniškas nuostatas. Manoma, kad šios vietovės, esančios skirtingose Lietuvos vietose, atspindi vidutinį Lietuvos gyventojų požiūrį į vietos bendruomenę telkiančius veiksmus. Iš viso įrašyti 24 iš dalies struktūruoti interviu (po 6 kiekvienoje vietovėje). Į specialiąsias (sudarytas iš tam tikros socialinės kategorijos žmonių) grupes buvo kviečiami eiliniai kaimo gyventojai, atsižvelgiant į visą galimą kaimo/miestelio gyventojų įvairovę pagal amžių ir kitus socialinius parametrus, t. y. tiek jaunimas, tiek darbingo, tiek pensinio amžiaus žmonės; taip pat vyrai bei moterys – ir priklausantys, ir nepriklausantys bendruomeninėms organizacijoms. Taigi galima teigti, kad sudarant grupes dėmesys buvo sutelktas į kaimo ir miestelio gyventojus, o atskiri atstovai pasirinkti turint tikslą pasiekti kaip galima platesnės reprezentacijos pagal pagrindinius socialinius, demografinius rodiklius. Be to, autoriui buvo svarbus dalyvavimo bendruomeniškoje veikloje veiksnys.

Mokslinių darbų apie pilietinę visuomenę turime užsienyje ir Lietuvoje. Straipsnyje bus remiamasi tokiais autoriais kaip Denhardt R. B., Seligmanas A. B., Volanas A., Leonas P., Palidaskaitė J. ir kt.

Pilietinės visuomenės sampratą Vakarų pasaulio autoriai grindžia šiais bruožais: piliečio pareiga, tikėjimas valstybe, dalyvavimas atliekant karinę ir valstybės valdymo prievoles, piliečių veikimas įvairiose asocijuotose gyvenamosios vietovės grupėse, nuosavybės apsauga ir kt.

Jau Romos valstybės laikotarpiu buvo pabrėžiamas piliečių pareigų klausimas; buvo teigiama, kad pilietis privalo išpažinti valstybės tikėjimą, turėti nuosavybę, atlikti karinę prievolę, dalyvauti liaudies susirinkimuose ir kt. Pasak Denhardto, „tarp piliečių ir jų valdžios turi būti sveika ir aktyvi „tarpininkavimo institucijų“ sistema, kuri savo dėmesį telkia į piliečių troškimus bei interesus ir kartu teikia patirties, kuri geriau parengia tuos piliečius veikti didesnėje politinėje sistemoje. Šeimos, darbo grupės, bažnyčia, piliečių asociacijos, kaimynijos, savanoriškos organizacijos, netgi sporto grupės užmezga individo ir platesnės visuomenės ryšius. Mažesnės grupės, kurių visumą galima būtų vadinti „pilietine visuomene“, yra svarbios todėl, kad žmonėms reikia aktyviai apskaičiuoti savo interesus bendruomenės interesų kontekste [2, p. 248]. Teigiama ir tai, kad pilietinė visuomenė – tai socialinė tvarka, ir aiškinama, kokios yra tos tvarkos egzistavimo sąlygos [11, p. 29].

Lietuvoje pilietinės visuomenės tradicija siekia XIV–XV amžių ir suteikia tokias išraiškas kaip *įstatymo viršenybė, susitarimai dėl teisių ir pareigų, nuosavybės apsauga, solidarumo ryšiai, socialinė tvarka*.

Vienas pirmųjų Lietuvos istorijoje piliečių teisių apologetų buvo A. Volanas. Jis pabrėžė, kad piliečių aktyvios pozicijos būtinybė tiesiogiai susijusi su įstatymo viršenybės pripažinimu. „Ten, kur tokia viršenybė pripažįstama, piliečiai privalo būti politiškai aktyvūs, patys sergėti teisėtumą ir prisiimti atsakomybę už tas pasekmes, kurias sukelia įstatymui priešinga valdovo veikla. Jei valdovas pažeidžia įstatymus, o piliečiai tam nepasipriešina, tai dėl to kalti ir jie“ [8]. Faktiškai būdavo sudaroma visuomeninė sutartis, pagal kurią kiekvienas, net ir valdovas atsiskaidavo savivalės, saugodamas prigimtines laisves ir kartu su kitais tarėsi dėl viešo gyvenimo sąlygų, visiems garantuojančių laisvės, gyvybės ir nuosavybės apsaugą. Taip buvo sukurta politinė arba pilietinė visuomenė [8, p. 54].

Tiesa, jau nurodant Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių privilegijas buvo pabrėžiama įstatymo viršenybė, t. y. kai įstatymais suvaržoma ne tik piliečių, bet ir valdovo galia, todėl ir Lietuvos statutuose, kurie laikomi ne tik vienais ankstyviausių Europinės teisės šaltinių, bet ir dokumentais, kuriuose anksčiausiai buvo pradėtos riboti centrinės valdžios galios, išvardijamos sutarties šalių – valdovo ir „piliečių“ — tarpusavio teisės ir pareigos ir pasižadama „išlaikyti visų bajorų, kunigaikščių, ponų, vėliavininkų ir visų paprastų bajorų ir miestiečių bei jų žmonių teises ir lais-

ves, mūsų protėvių ar mūsų suteiktas“ [14, p. 150].

Vienas žymiausių Lietuvos teisininkų P. Leonas XX a. jau nurodė šiuos piliečio bruožus: teisinę laisvę (ji reiškia laisvę neklausyti kitų įstatymų, kaip tik tų, kuriems jis pareiškė savo sutikimą); pilietinę lygybę, kuri reiškia teisę nepripažinti nieko tautoje vyresniu už save kaip tik tą, kuris turi moralinę jėgą susieti pareiga taip, kaip anas jį; pilietinį savarankiškumą, kuris reiškia, kad pilietis už savo egzistenciją ir išsilaimą tautoje gali būti dėkingas ne kito valiai, o tik savo teisėms ir jėgoms, kaip viso vieneto nario; pilietinę asmenybę, kuri reiškia, kad pilietis visuose teisės reikaluose gali apsieiti be kito atstovavimo [15, p. 20]. Dabar pilietinės visuomenės kūrimo srityje yra pastebimas Lietuvos visuomenės noras laisvėti, kurti pilietinio solidarumo ryšius, padoresnę socialinę tvarką [3].

Kaip matyti iš nurodytų autorių, tiek Vakarų, tiek Lietuvos pilietinės visuomenės suvokimo tradicija iš esmės nesiskiria ir pagrįsta tokiais pat arba panašiais postulatais. Reikia pabrėžti, kad analizuojant pilietinę visuomenę kalbama apie pilietišumą globaliaja ir lokaliaja prasmėmis. Globalų pilietišumo supratimą rodo teiginiai, kad pilietišumo istorija ilga, siekia krikščioniškosios prigimtinės teisės apmąstymus ir ateina iki mūsų dienų, todėl tai pirmiausia yra idėja [11]. Lokališkumas suprantamas kaip konkretūs darbai arba žmonių sutelkti dariniai, siekiantys įgyvendinti idėją, pavyzdžiui, „asociacijos išugdo savo narių bendradarbiavimo įpročius, solidarumą ir visuomeniškumo dvasią“ [10] arba „pabrėžiamos savanoriškos sąjungos, bažnyčios ir bendruomenės, įrodinėjama, kad sprendimai turi būti priimami vietose“ [11].

Bendruomeniškumo (vietos bendruomeniškumo) sampratą formulavo tokie komunitarai kaip Ch. Tayloras, A. Etzioni, M. Walzeris, D. Bellas, R. Nisbetas, A. Lingis, B. Andersonas ir kiti, o Lietuvoje mokslininkų darbų šia tema kol kas nėra daug. Minėtinas A. Poviliūnas, tyrinėjantis bendruomenines organizacijas, K. Masiulis, ieškantis politikos ir vietos bendruomenės santykio ir kt.

Turime paaiškinti, kad čia taip pat žvelgiamo globaliai ir lokaliai. Bendruomeniškumas, kaip ir pilietinė visuomenė, yra istoriškai susiklostęs ir nuolat kintantis visuomenės socialinių grupių sąveikos būdas ir dėl to tai taip pat yra idėja. Šiai idėjai suteikiamos tokios išraiškos kaip bendri interesai, bendros vertybės, bendros problemos / priešai, fizinė tarpusavio sąveika konkrečiais laikotarpiais, tarpusavio parama, artimu-

mas ir kt. Visa tai gali reikštis globaliai, nes, anot B. Andersono, visos bendruomenės, didesnės už pirmąjį kaimą, kur visi gyventojai vos ne kasdien susiduria akis į akį (turbūt netgi ir jie), yra išivaizduojamos [1, p. 22]. Kiti autoriai patikslina, kad bendruomenės žmonės jungia jausmas, ir pirmiausia tuo ji skiriasi nuo bendrijos. „... tikrąjį buvimą bendruomenėje suvokiame kaip sumanytų ir įgyvendinamų darbų tikrumą ir bendruomenę mes priimame kaip kūrinį“ [4, p. 16], „bendruomenė grindžiama žmogumi... Ji yra jausmų ir minčių, tradicijų ir ištikimybės, kolektyvumo ir valios lydinys. Bendruomenę galima atrasti arba ji gali simboliškai reikštis kažkokiame lokalioje vietovėje per religiją, naciją, profesiją ar judėjimą“ [7, p. 121]. Kiekvienai idėjai yra reikalinga raiškos vieta. Kalbant apie bendruomeniškumo raišką, ta vieta ir yra vietos bendruomenė, antra vertus, ir bendruomeniškumas lokalioje prasme.

Būtent vietos bendruomenėse galime matyti, kad vyksta tam tikras veiksmas – institucinis, kultūrinis, socialinis (tokią vietos bendruomenę vadiname funkcionalia, kitaip tariant, veiklia, darbinga), o būtent funkcionalioje vietos bendruomenėje formuojasi tam tikras gyvenimo būdas (papročiai, tradicijos).

Todėl *vietos bendruomenę* apibrėžiame kaip **grupę žmonių, gyvenančių ir veikiančių apibrėžtoje teritorijoje¹, susijusių bendru interesu ir vidiniu jausmu, jog jie priklauso tai žmonių grupei**. Vietinių (teritorinių) bendruomenių gali būti įvairaus dydžio ir net vienu kitose, pavyzdžiui, seniūnijoje kelių kaimų bendruomenės ir pan., o vietos bendruomenėse funkcionuoja interesų ir institucinės bendruomenės². Jų koreliaciją matome 1 schema.

Taigi, atsakydami į klausimą, kas bendra tarp pilietinės visuomenės ir bendruomenės, galime teigti, kad šios sąvokos turinio atžvilgiu tarpusavyje yra susijusios ir viena kitą papildančios, ir labiau apibrėžia pačias idėjas. O vietos bendruomenę galima suprasti kaip pilietinės visuomenės ar bendruomenės idėjos įgyvendinimą konkrečioje vietovėje. Pilietinės visuomenės ir bendruomeniškumo tiesioginį sąlytį pagrindžia ir termino *pilietinė bendruomenė* vartojimas (demokratinio valdymo sėkmė priklauso nuo to, kiek jos aplinka priartėja prie „pilietinės bendruomenės“

idealo [10], arba kalbantis apie keturis pilietinės bendruomenės indeksus – balsavimą, dalyvavimą referendumuose, laikraščių skaitymą, sporto bei kultūrinių asociacijų gausą (Putnam, 1994) ir tai, kad bendruomenės telkianti politika piliečiams yra svarbiausias būdas savo rankomis kurti pilietinę visuomenę [6].

Vietos bendruomenės funkcionalumas

Anksčiau pagrindėme, kad tiek pilietinės visuomenės, tiek bendruomeniškumo idėjų įgyvendinimas yra ne kas kita kaip funkcionali vietos bendruomenė. Tyrimu „Vietos bendruomenė – 2005“ buvo bandyta išsiaiškinti patį bendruomeniškumo suvokimą bei tai, kas jo formavimui turi įtakos. Vietos bendruomenės funkcionalumą bandėme sieti su vietos bendruomenę telkiančiais veiksniais. Nagrinėjome institucinius ir funkcinius veiksnius. Iš institucinių veiksmų pasirinkome mokyklą, kurioje gali prigyti įvairiausias idėjos, tarp jų ir bendruomeniškumas, seniūniją, kaip valdžios instituciją, esančią arčiausiai žmonių, ir bažnyčią, kuri tradiciškai burdavo žmones į vietos bendruomenę – parapiją. Iš funkcinių pasirinkome kultūrinius ir socialinius veiksnius, nes šių funkcijų įgyvendinimas yra vietos savivaldos savarankiškoji funkcija, t. y. visiškai priklauso nuo vietos gyventojų.

Apibendrinant tyrimo rezultatus galima pasakyti, kad **bendruomenišką veiklą ir bendruomeniškumą respondantai suvokia kaip vietos problemų sprendimą susibūrus ir susitarus neabejingiems, aktyviems žmonėms, kai veikiama be**

1 schema. Vietos (teritorinių), institucinių ir interesų bendruomenių koreliacija

¹ Priklausomumo veiksnio svarba buvo patvirtinta ir tyrimu, kurį 2004 m. atliko Ekonominų tyrimų centras Jurbarko rajone. Absoliuti dauguma – 79,1 proc. Jurbarko miesto ir 81,6 proc. Jurbarko rajono respondentų atsakė, kad jaučiasi šių vietovių dalimi.

² Turime pasakyti, kad dabar Lietuvoje sparčiai besikuriančios bendruomeninės organizacijos yra tik viena iš institucinės bendruomenės rūšių, veikiančių vietos bendruomenėje ir, viena vertus, skatinančių vietos bendruomenės funkcionalumą, o, antra vertus, bandančių užurpuoti vietos bendruomenės funkcijas.

atlygio ir turint tikslą, interesą bei norą priklausyti vieniems nuo kitų. Vietos problemų sprendimą respondentai nusako maždaug taip: „bendrų klausimų sprendimas seniūnijoje“ (inžinierius, 63 m.); „bendrų reikalų sprendimas savo gyvenvietėje“ (kultūros darbuotoja, 38 m.); „žmonės atlieka darbą savo miesteliui“. Aktyvių, neabejingų žmonių susibūrimo motyvai nurodomi šie: „vietos aktyvesnių žmonių susibūrimas spręsti problemas“ (pensininkas, 66 m.); „tai ne vien savo pareigos atlikimas, bet ir darbas be atlyginimo“ (darbininkas, 54 m.); „bendruomenė susitaria, ką gali padaryti, o susitarus padaro daug“ (pedagogė, 46 m.); „dirbantys sau ir kitiems“ (pensininkas, 68 m.)

Tikslą, interesą bei norą priklausyti respondentai supranta įvairiai: „projektų rengimas dirbant kartu“ (pensininkas, 66 m.); „grupė ką nors darančių iniciatorių, pavyzdžiui, koplyčios sutvarkymas“ (pensininkė, 64 m.); „kai yra darbo tikslas, tai yra ir bendruomeniška veikla, pavyzdžiui, paveikslų galerijos įkūrimas miestelyje“ (bibliotekininkė, 53 m.); žmonių grupė, veikianti tam tikroje teritorijoje, turinti interesų ir tikslų“ (vadybininkė, 36 m.); „neabejingų grupelė ką nors daro siekdama tikslų“ (moksleivė, 18 m.).

Taigi bendruomeniška veikla suprantama kaip susibūrimas žmonių, kurie susitaria dėl bendrų tikslų ir veiklos, kai veikiama be atlygio sprendžiant vietos problemas arba tiesiog dirbama kartu, ir tai yra akivaizdūs funkcionalumo bruožai.

Nagrinėdami vietos bendruomenės funkcionalumą bandėme išsiaiškinti lyderio įtaką bendruomeniškai veiklai ir bendruomeniškumui. Paaiškėjo, kad bendruomeniška veikla funkcionalioje vietos bendruomenėje labai priklauso nuo lyderio, nes beveik visi respondentai tai nurodo. Lyderio svarba pabrėžiama daugelyje respondentų atsakymų; ir priešingai – akcentuojama, kad bendruomenės neveiklios, jei nėra tinkamo vadovo: „Svarbu, kas vadovauja bendruomenei, koks lyderio autoritetas ir tai, ar seniūnas palaiško“ (inžinierius, 58 m.); „lyderis, piliečių aktyvumas“ (seniūnas, 50 m.); „lyderis ir informacijos sklaida apie tai, kas vyksta kitur, o iš neigiamos pusės, tai valdininkų blogi pavyzdžiai ir nenoras padėti žmonėms“ (pensininkė, 64 m.); „lyderis, vizijos turėjimas ir kad kiekvienas jaustų savo indėlį...(...) ne kiekviena bendruomenė laimi projektus, tada savivaldybė padeda, o vyriausybė tai nieko, dabar dar registras už visokius pakeitimus pinigų plėšia“ (kultūros darbuotoja, 29 m.).

Ištyrę bendruomeniškumo suvokimą ir lyderio vaidmenį aiškinomės, **kokia yra vietos ben-**

druomenę telkiančių veiksnių raiška ir lūkesčiai.

Kokybinio tyrimo metu buvo numatyta išsiaiškinti trijų institucijų – mokyklos, seniūnijos ir bažnyčios – bei kultūrinės ir socialinės veiklos vaidmenį teigiamai ar neigiamai prisidedant prie vietos bendruomenės telkimo.

A. Mokykla

Šis tyrimas parodė, kad vietos bendruomenėje mokykla ne vaidina apčiuopiamo vaidmens. Bet galima teigti, kad vietos bendruomenės funkcionalumą didina supratingi mokyklos vadovai, jų geri santykiai su vietos bendruomenių žmonėmis ir mokyklos pagalba – vietos bendruomenės reikalams suteikiama materialinė bazė. Respondentai mokyklos pasyvumą linkę pateisinti mokyklos specifika, supranta ir didelį mokytojų užimtumą, be to, nurodoma, kad dalis pedagogų dirba ir gyvena ne toje pačioje vietos bendruomenėje. Vis dėlto jaučiamas lūkestis, kad mokykla aktyviau įsitrauktų į vietos bendruomenės veiklą, nes ne vienas respondentas pabrėžė, kad „anksčiau mokykla buvo kitokia“ (pensininkas, 66 m.); „o sovietiniais laikais buvo kitaip, mokykla viską organizavo, o kultūros namai tik padėdavo“ (pensininkas, 68 m.);

Štai kaip pasiskirsto kitų respondentų nuomonės: „Mokykla jaučiasi kaip autonomija. Manau, jie turi švietimo problemų. O šiaip tai mokyklos vadovai sutaria su visais. Gal iš jų reikia daugiau tikėtis kultūrinės ir sportinės veiklos“ (inžinierius, 63 m.); „Mokykla labai geranoriška dėl savo bazės“ (kultūros darbuotoja, 41 m.); „mokykla labai geranoriška savo baze, o šiaip pedagogai nuvargsta, gal dėl to nedalyvauja. Manau, kad kitaip veikti jie ir negali“ (seniūnas, 45 m.); „mūsų mokykla atsilieka, mokytojai turėtų būti vedliai, bet yra tik vienas kitas. Norėtusi daugiau aktyvumo“ (pensininkas, 66 m.); „priklauso nuo mokyklos vadovo ir to, ar mokytojai važinėja ar vietoje gyvena, nors įsivaizduoti vietos bendruomenę be mokyklos yra sunku“ (darbininkas, 54 m.); „Yra mūsų rajone mokyklų, kur vietos bendruomenės veikloje jie yra ašis, bet dauguma yra pasyvios, ir ne vien tai lemia važinėjantys mokytojai. Manau, pats darbo pobūdis, popierizmas išsekina mokytojus, kad jie mažai ko benori“ (pedagogė, 46 m.); „mokykla pasyvi, ir keista, kaip jai nerūpi, kokioje terpėje jie gyvena, tai kokia jos perspektyva“ (kultūros darbuotojas, 40 m.); „jei nori suprasti vaikus, tai turi juos žinoti gyvenamoje aplinkoje, tai kaip nedalyvauti vietos bendruomenės veikloje. O mokytojai to nesupranta...“ (medikė, 30 m.); „mokytojai apkrauti popierizmu, dar namuose dirba, todėl ir pasyvūs“ (pensininkė, 64 m.); „iš mokyklos nieko nesiti-

kiu, nes mokykla atskira respublika“ (bibliotekininkė, 41 m.); „nieko nesitikime net ir priimti direktoriaus“ (ūkininkė, 38 m.); „mokykla pasyvi, gal švietimo skyrius duoda daug darbo – planai, dalykinė veikla ir t. t.“ (vadybininkė, 36 m.); „daugelis mokytojų mano, kad jei už šį darbą nemoka, tai jam jis ir nepriklauso. O sovietiniais laikais buvo kitaip, mokykla viską organizavo, o kultūros namai tik padėdavo“ (pensininkas, 68 m.); „reikia didesnio mokyklos atvirumo, o dėl veiklos vietos bendruomenėje jie sako, kad to nėra jų darbo plane, todėl jie dirba iki pietų. Reikėtų, kad bendruomeniška veikla atsirastų programose, daugiau dėmesio turėtų būti skiriama pilietiniam ugdymui“ (kultūros darbuotoja, 29 m.); „pačioje mokykloje matau daug kuriančių, aktyviai talkinančių mokinių, bet viskas vyksta viduje. Gal tik tokios organizacijos kaip „Raudonasis Kryžius“, „Jaunimo klubas“ vykdo platesnę veiklą. Inicijatyvės tik direktorė ir pavaduotoja, o mokytojai – ne“ (moksleivė, 18 m.);

Neabejotina, kad gerai vykdyti edukacinę funkciją – pagrindinė mokyklos funkcija, tačiau tiriamieji, to neneigdami, išreiškia aktyvesnio mokyklos vaidmens vietos bendruomenės gyvenime lūkestį. Galima tik pritarti respondentams, kad tai labai svarbu: mokyklose esantis ne tik materialinis, bet ir žmogiškasis potencialas (mokytojai, vaikai, o per juos ir tėvai) skatintų vietos bendruomenės funkcionalumą.

B. Seniūnija

Respondentai pažymi svarbų seniūnijos vaidmenį. Matoma tendencija, kalbant apie seniūniją, pabrėžti seniūno vaidmenį, pavyzdžiui, teigiama: „politinėse partijose aktyviausi žmonės“; „kunigas ir seniūnas, du svarbiausi asmenys“ ir t. t. Respondentai nurodo ir seniūnijos priklausomumą nuo valdžios kalbėdami apie politinį aspektą ar mažas seniūnijos galias. Tai leidžia daryti išvadą, kad suteikiant daugiau teisių seniūnijai, būtų efektyvesnė ir vietos bendruomenės veikla. Antra vertus, respondentai teigia, kad vietos bendruomenė gali veikti ten, kur negali seniūnija, kaip valdžios įstaiga. Tiesa, kokių nors konkrečių veikimo vietų nenurodo, bet jaučiamas vidinis tikėjimas: „Seniūnija tik administruoja, o bendruomenė gali daugiau. Politinis aspektas turi daug įtakos, kad ir darai gera bendruomenei, bet jei ne tos pažiūros su savivaldybės valdžia, tai nėra palaikymo, daug kas blokuojama. Bet politikos nepavyks išvengti, kadangi politinėse partijose aktyviausi žmonės. Arba tuos, kurie aktyviau pasireiškia bendruomeniškoje veikloje, po to prie savęs patraukia politinės partijos“ (seniūnas, 42 m.); „taip, seniūnija mums

labai daug padeda, bet realiai ji gali mažiau nei vietos bendruomenė, ypač tais atvejais, kai seniūnas įeina į bendruomenės tarybą“ (kultūros darbuotoja, 29 m.); „suvokiame, kad seniūnijos žmonės turi daug darbo, bet neturi valios“ (bibliotekininkė, 53 m.); „kunigas ir seniūnas, du svarbiausi asmenys, gaila, nėra policininko“ (bibliotekininkė, 41 m.); „visados teikiame paramą ir kitokią pagalbą bendruomenės tarybai ir taip parodome, kad jie yra reikalingi, kad kažką gali. Jei parodytume kitaip, jiems būtų gana sunku veikti“ (seniūnas, 54 m.); „seniūnija – pagrindinė vieta, kuri gali padėti bendruomenei“ (kultūros darbuotojas, 40 m.); „be seniūnijos pagabos būtų sunku ką nors padaryti, o bendruomenė išsprendžia dalį rūpesčių“ (darbininkas, 54 m.); „o iš ko sprendžia, kaip dirba savivaldybė, ogi iš to, kaip žmonės gyvena seniūnijose, todėl seniūnijos supratimas, ką gali bendruomenė, labai svarbus“ (pensininkas, 66 m.); „bendruomenės ir seniūnijos interesai sutampa. Bus laikas, kai seniūnija su bendruomene sudarinės sutartis dėl paslaugų, bet tam reikia, kad savivaldybė pasitiktų“ (inžinierius, 63 m.);

Iš respondentų atsakymų akivaizdžiai matyti, kad žmonės seniūnijai skiria visai kitokią, palyginti su mokykla, vaidmenį, o tai neabejotinai prisideda ir prie demokratijos plėtotės savivaldoje.

C. Bažnyčia

Iš respondentų atsakymų matyti, kad atsižvelgiant į bažnyčios veiklą vietos bendruomenė pirmiausia vertina klebono veiklą. Būtent „gero ar blogo“ klebono vaidmuo čia yra itin svarbus, t. y. svarbesnis negu seniūno ir turintis daug didesnę reikšmę nei mokyklos direktoriaus, kultūros namų ar bibliotekos vedėjo ar kurios nors kitos institucijos vadovo asmenybė. Respondentai šio kokybinio tyrimo metu klebono vaidmenį bendruomenėje nusako taip: „klebonas „nulis“, gerai, kad bendruomenės pirmininkas yra ir pastoracinės tarybos pirmininkas, tai jis viską tvarko, todėl ir taryboje dirba daug bendruomenės aktyvistų“ (seniūnas, 45 m.); „mūsų pastoracinė taryba labai veikli, yra netgi atskiros komisijos – finansinė, statybos, kultūrinė“ (pensininkas, 66 m.); „priklauso nuo kunigo, bet aktyvių žmonių visame rajone vienetai“ (pedagogė, 46 m.); „nevaidina, nes klebonas neveiklus, bet yra klebonų, kurie telkia žmones ir taip aktyvina bendruomenę“ (darbininkas, 54 m.); „telkimas bus tada, kai eilinis pilietis jus bažnyčios atramą. Daug klebonų, užuot suvieniję žmones ir parodę, kad juos supranta, yra užsidarę“ (kultūros darbuotojas, 40 m.); „mūsų klebonas – dvasios žmogus, ne ūki-

ninkas, tai jam mažai rūpi, kas dedasi už bažnyčios sienų“ (seniūnas, 50 m.); „vargonininkė yra sutelkusi jaunimo, tikimės veiklos iš skautų, o bažnyčios komitetas labai garbaus amžiaus, tai nėra ko tikėtis. Kai sutvarkėme koplyčią, tai ir klebonas gyrė, kad tiek daug žmonių, ypač jaunimo dalyvavo“ (pensininkė, 64 m.); „tegu klebonas nelinksniuoja jaunimo, kad jaunimas blogas, tai bus daugiau dalyvaujančių“ (bibliotekininkė, 41 m.); „taip, kunigo žodis svarus, gal reikia daugiau dėmesio jaunimui. Man atrodo, kad sunku pakliūti į bažnyčios bendruomenę“ (bibliotekininkė, 53 m.); „tiek bendruomenė, tiek bažnyčia turi skatinti pilietiškumą“ (vadybininkė, 36 m.); „klebono kaip nėra, jam nerūpi bendruomenė. O prieš tai buvo veiklus. Nors, tiesa, ir dabartinis vieną sykį palaikė – leido bendruomenei tvarkyti aplinką ir sekmadienį, nes tada techniką gavome, taigi jo autoritetas svarbus“ (pensininkas, 68 m.); „man atrodo, kad stengiasi pritraukti veiklai, bet jaunimas neinicijavus. Kai klebonas kalbasi, tai labai svarbu“ (moksleivė, 17 m.); „bažnyčia – infolenta, o klebonas – SIELA. Norėjusi, kad daugiau veiklos būtų prie bažnyčios“ (kultūros darbuotoja, 29 m.); „mes tai palaikom glaudų ryši. Klebonas yra aktyvus bendruomenės renginių dalyvis – šventina vėliavą, skelbia informaciją ir kt. Reikia palaikyti ryšius su visais, o su bažnyčia – būtina“ (seniūnas, 42 m.).

Atrodo, kad respondentai, atsakydami į šį klausimą, daugiau linkę kalbėti apie kunigo kaip lyderio vaidmenį ir neakcentuoja bažnyčios, t. y. visų tikinčiųjų, kur yra ir pastoracinė taryba, vaidmens. O būtent tokia veikla turėtų tradicinį savitą pavadinimą – parapija, ir vietos bendruomenę tai darytų dar funkcionalesnę.

D. Kultūrinė veikla

Tyrimas parodė kultūrinės veiklos svarbą vietos bendruomenėje. Dažname atsakyme pabrėžiama, kad be jos neapsieina nė viena vietos bendruomenė. „Kiekviename kaime turėtų būti jei ne kultūros namai, tai bent biblioteka. Kartais žmonės patys sunėša knygas ir padaro mažas bibliotekas, ir tai traukia žmones“ (seniūnas, 42 m.); „kadangi aš pati dirbu kultūros namuose, tai apie mus ir sukasi bendruomeniška veikla. Mums padeda biblioteka, kuri renka medžiagą apie bendruomenės veiklą. Kultūros darbuotojai turi suprasti, kad bendruomenė yra jėga ir jei bus aktyvi bendruomenė, bus visai kitokia kultūrinio darbo prasmė“ (kultūros darbuotoja, 29 m.); „labai gerai, jei yra kultūros namai ir biblioteka; jei šios institucijos sutaria, tai puiku, bet būna, kad jos varžosi, kas ką padarė“ (pensininkas, 68 m.); „svarbu, kad kultūros namai darytų ir paprastus darbus, o ne tik parodai. Vaikai įsitrauktų, bet

nėra palaikymo – nei stalo teniso, nei diskotekų – nejaugi tai nesvarbu“ (bibliotekininkė, 41 m.); „kuo gilesnis kaimas, tuo labiau nori kultūrinės veiklos, tik mes neturime sąlygų nuvykti, neturime aparatūros ir kt.“ (kultūros darbuotojas, 40 m.); „žmonės vėl pasiilgo kultūrinių renginių... (...) „pagal esamas darbo sąlygas, tai daug padarome, o kai dar padeda bendruomenė, tai itin daug... (...) net kultūros namus atstatėme“ (kultūros darbuotoja, 41 m.).

Kaip matome, respondentai suvokia, kad kultūrinės veiklos pagrindas yra specifinių patalpų (bibliotekos, kultūros namų, sporto salės) buvimas ir juose vykstantys renginiai. Tai ir yra neabejotinas vietos bendruomenės funkcionalumo požymis, nes šios patalpos tarnauja ne kam kitam, o vietos gyventojams.

E. Socialinė veikla

Socialinė veikla tyrimui pasirinktose gyvenvietėse yra suprantama ir vertinama. Vietos gyventojai pabrėžia, kad jie dirba šį darbą ir tik būtent jie galėtų padaryti jį gerai, bet kad vyriausybė neleidžia. Ypač pabrėžiami dabartinės pašalpų skirstymo tvarkos trūkumai. Tai akivaizdžiai matyti iš šių atsakymų: „Bendruomenė žinotų daugiau apie socialinės veiklos organizavimą, ir tai būtų geriau“ (inžinierius, 58 m.); „gerų žmonių dėka įkūrėme vaikų dienos centrą, kurį vietos verslininkai jau trečius metus remia sausainiais. Nuskriaustų vaikų yra daug ir jei vyriausybė ir savivaldybė duotų bendruomenei, tai viskas būtų geriau, nes ši geriau mato, kam reikia, o kam ne. Štai pašalpų pinigais pas mus neduoda į rankas, kad nepragertų, ir taip nusprendė bendruomenės taryba, nors taip ir negalima pagal vyriausybės nustatytą tvarką“ (tarnautoja, 38 m.); „o kas geriau už bendruomenės narius gali žinoti pašalpų skirstymo padėtį“ (vadybininkė, 36 m.). Pasitaikė ir tokių atsakymų, kai teigiama, kad ne pašalpos yra svarbiausia paramos forma: „pašalpos bendruomenei neturi įtakos, gal kitaip būtų, jei būtų nepiniginė forma, tai labiau įsitrauktų“ (kultūros darbuotoja, 29 m.); „taip, žmonės gal ir negali fiziškai, bet reikia jiems padėti dvasiškai“ (moksleivė, 18 m.). Dažnai iš socialinės veiklos aspektų respondentai mini žmonių, kurie nepajėgia vieni tvarkytis, globą. Šitoje srityje, jų manymu, bendruomenė labiausiai veikia ir galėtų dar daugiau veikti: „socialinė veikla bendruomenėje yra svarbu. Tai su negalia, vienišų globa“ (seniūnas, 50 m.); „socialiniai darbuotojai vieni nepajėgūs be bendruomenės aktyvo pagalbos, nors dirba gerai“ (pensininkė, 64 m.); „dalis žmonių prašo tik tada, kai yra labai blogai, o šiaip tai nenori parodyti savo negalios“ (biblio-

tekininkė, 53 m.); „tai svarbu, kadangi bendruomenės taryboje yra atsakingi žmonės, kurie lanko neįgaliuosius, padeda pildyti paraiškas dėl pasėlių deklaravimo, sutvarko kitus dokumentus“ (seniūnas, 42 m.); jaunimą „Caritas“ ir „Raudonasis kryžius“ stengiasi įtraukti į veiklą“ (moksleivė, 17 m).

Natūralu, kad į socialinę veiklą žvelgiama gana plačiai – nuo to, kad Vyriausybė neleidžia organizuoti socialinės globos vietos bendruomenėje geriau ir lūkesčio šį darbą atlikti patiems iki to, kad nesitenkinama laukimu ir veikiama arba bent jau teigiamai žiūrima į veikiančias socialinės pagalbos organizacijas. Tai rodo akivaizdžias tendencijas dar labiau padidinti socialinių paslaugų teikimą ir kartu vietos bendruomenės funkcionalumą šioje srityje.

Išvados

Šiame straipsnyje buvo iškelti teiginiai apie pilietinės visuomenės ir bendruomenės sąlytį ir tai, kad pilietiškumo pagrindas yra funkcionali vietos bendruomenė. Galima daryti šias išvadas:

1. Tai, kad pastaruoju metu vis dažniau Lietuvoje vartojama sąvoka *pilietinė visuomenė* būtų suprantamesnė, galima kaip sinonimą vartoti terminą *bendruomeniškumas*, nes tai yra iš esmės tų pačių vertybių nusakymas.

2. Pilietinė visuomenė, kaip ir bendruomeniškumas, yra idėja, todėl joms įgyvendinti kiekvienoje konkrečioje vietovėje reikia sukurti konkretų instrumentą. Toks instrumentas ir yra vietos bendruomenė.

3. Visose gyvenamosiose vietovėse natūraliai susidaro vietos bendruomenės, bet pilietinei visuomenei formuotis padės, kitaip tariant, jos pagrindas bus **funkcionalios** vietos bendruomenės, t. y. tos, kuriose įsikūrusios ne tik bendruomeninės organizacijos, bet kur bendruomenišką veiklą propaguoja ir inicijuoja tokios formalios institucijos kaip mokykla, seniūnija, bažnyčia ir kt. bei įgyvendinamos socialinės, kultūrinės ir kitos vietos savivaldų, ypač savarankiškų, funkcijos.

4. Tyrimas atskleidė, kad tiriamieji daug daugiau bendruomeniškos veiklos bendruomenėje tikisi iš mokyklos ir bažnyčios, todėl galima manyti, kad keičiantis šių institucijų požiūriui į bendruomenišką veiklą ir aktyviau joms pradėjus dalyvauti vietos iniciatyvose vietos bendruomenės funkcionalumas suaktyvės.

5. Turint galvoje Vakarų šalių patirtį šioje srityje bei stebint šiuo metu Lietuvos socialiniame gyvenime vykstančius procesus, neabejotina, jog kuriant pilietinę visuomenę funkcionali vietos bendruomenė yra globaliame pasaulyje besi-

reiškiančių dvasinės pusiausvyros pažeidimų, su-svetimėjimo, besikeičiančios kokybiško gyvenimo sampratos atsvara ir t. t. Veikiant funkcionaliai vietos bendruomenei, tikėtina, kad žmonės įneš didesnę indėlį į vietos socialinio kapitalo kokybišką atsinaujinimą (Vakarų šalyse socialinis kapitalas nuolat atkuriamas, stiprinant veikiančių socialinių struktūrų dalis – vietos pilietines iniciatyvas, tradicinius darinius ir kt.), o tai ir leidžia tikėtis teigiamų pokyčių pilietinės visuomenės kūrimo srityje.

Literatūra

1. Anderson B. *Įsivaizduojamos bendruomenės*. Vilnius: Baltos lankos, 1999.
2. Denhardt R. B. *Viešųjų organizacijų teorijos*. Vilnius: Algarvė, 2001.
3. Kuolys D. Valdžios atotrūkis nuo visuomenės – kaip 1940-aisiais. 2005 [žiūrėta 2005 m. rugsėjo 20 d.]. Prieiga per internetą <http://www.bernardinai.lt>
4. Lingis A. *Nieko bendra neturinčių bendrija*. Vilnius: Baltos lankos, 1997.
5. Jurbarko rajono gyventojų apklausa. Tyrimo ataskaita parengta A. Miliauskienės. Vilnius: Ekonominių tyrimų centras, 2004. [žiūrėta 2006m. vasario 14d.]. Prieiga per internetą <http://www.google.lt>
6. Masiulis K. Savivalda ir demokratija. *Interesų grupių ir bendruomenių skatinimo politika ES*. Parengė dr. Laima Andrikienė, Europos Sąjungos politikos ir valdymo instituto direktorė. *Autorizuota metodinė medžiaga kursams „Lietuvos savivaldybių ir piliečių ryšio stiprinimas“* 2003 m. gegužės–birželio mėn.
7. Nisbet R. A. 2000: *Sociologijos tradicija*. Vilnius: Pradai.
8. Paliduskaitė J. *Pilietinės visuomenės ir pilietinės kultūros samprata: Filosofija ir sociologija*. 1994. Nr. 3. P. 54–65.
9. Poviliūnas A. *Kaimo atskirties profiliai*. Vilnius: Kronta, 2003.
10. Putnam Robert D. *Kad demokratija veiktų*. Vilnius: Margi raštai, 2001.
11. Seligman Adam B. *Pilietinės visuomenės idėja*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004.
12. Etzioni A. *New Communitarian Thinking*. Charlottesville: University Press of Virginija, 1995.
13. Kretzmann J. P., Mcknight J. L. *Building communities from the inside out*. Kansas: University Press, 1994.
14. Valikonytė I., Lazutka S. ir kt. Pirmasis Lietuvos statutas. (1529) Vilnius: Vaga, 2001.
15. Leonas P. *Viešojo teisė. Politika ir kultūra. Politinė mintis Lietuvos Respublikoje (1918–1940)*. Vilnius, 1992.

Saulius Nefas

Functional Local Community as Foundation of Public Society

Summary

The article defines and discusses the concepts of public society, community, highlights the definition of local community and its correlation with public society. The author concludes that existence of functional local communities is an essential condition of existence of mature public society. The overview of communitarian theories of such authors as Ch. Taylor, A. Etzioni, M. Walzer, D. Bellas, R. Nisbet, A. Lingis, B. Anderson, A. Poviliūnas, K. Masiulis and the findings of a survey carried out in five municipalities in 2005 and its conclusions are presented in the article.

Saulius Nefas – Mykolo Romerio universiteto Viešojo administravimo fakulteto Viešojo administravimo katedros lektorius.

Telefonas (+370) 687 35228

Elektroninis paštas saunef@mruni.lt

Straipsnis pateiktas redakcijai 2006 vasario mėn.; recenzuotas; parengtas spausdinti 2006 m. rugsėjo mėn.

DOI: 10.5755/j01.ppa.0.17.27103